КОСТЕНКО О. В.,
головний науковий співробітник
(Інститут спеціальної техніки та судових експертиз Служби безпеки України)

УДК 342.9(004.9)

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ТРАНСКОРДОННОГО ВИЗНАННЯ СЕРТИФІКАТІВ ЕЛЕКТРОННИХ ПІДПИСІВ ТА ЕЛЕКТРОННИХ ДОВІРЧИХ ПОСЛУГ У ЗАКОНОДАВСТВІ ПОСТРАДЯНСЬКИХ КРАЇН

У статті проаналізовано законодавчий досвід правового регулювання у сфері електронного підпису й електронних довірчих послуг незалежних країн, що утворилися після розпаду СРСР. Досліджено основні напрямки правового впорядкування питання застосування електронних підписів і їх сертифікатів. Розглянуто правові способи взаємного визнання електронних підписів і довірчих послуг у транскордонному режимі в законодавстві пострадянських країн.

Ключові слова: *електронний підпис, сертифікат електронного підпису, електронні довірчі послуги, транскордонний режим електронних довірчих послуг, визнання іноземних сертифікатів електронних підписів.*

В статье проанализирован законодательный опыт правового регулирования в сфере электронной подписи и электронных доверительных услуг независимых стран, образовавшихся после распада СССР. Исследованы основные направления правового регулирования применения электронных подписей и электронных доверительных услуг. Рассмотрены правовые способы взаимного признания электронных подписей и доверительных услуг в трансграничном режиме в законодательстве постсоветских стран.

Ключевые слова: *электронная подпись, сертификат электронной подписи, электронные доверительные услуги, трансграничный режим электронных доверительных услуг, признание иностранных сертификатов электронных подписей.*

The article analyzes the legislative experience of legal regulation in the field of electronic signature and electronic confidential services of independent countries formed after the collapse of the USSR. The main directions of the legal regulation of the use of electronic signatures and electronic confidential services are explored. Legal methods for mutual recognition of electronic signatures and trust services in a trans-border regime in the legislation of the post-Soviet countries are considered.

Key words: *electronic signature, electronic signature certificate, electronic trusted services, cross-border electronic trust services, recognition of foreign certificates of electronic signatures.*

Вступ. Останні десятиліття характеризуються стрімким розвитком технічних, комп'ютерних та інформаційних технологій, що фактично стали транскордонними і створили планетарний інформаційний простір, у якому розвиваються цифрові ринки електронних послуг, електронної комерції, електронного банкінгу, систем електронного здоров'я й освіти, а також безліч інших електронних сервісів. Сьогодні всі вони функціонують на основі принципу онлайн-довіри, яка забезпечується процедурами цифрової ідентифікації й автентифікації.

Існує багато способів і технологій автентифікації особи, однак офіційною вважається технологія криптографічного захисту інформації за допомогою електронного підпису, який прирівнюється до особистого підпису. Наразі ця технологія в світі надзвичайно швидко поширюється, однак її застосування має певні особливості як технічного, так і юридичного характеру. Відмінності різних правових систем і законодавства різних країн призводять до суттєвих правових проблем, пов'язаних із використанням електронних довірчих послуг та електронного підпису в міжнародних сервісах. Одна із ключових та актуальних проблем – невизначеність правового регулювання іноземних сертифікатів електронних підписів та електронних довірчих послуг у транскордонному режимі.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження проблеми правового регулювання визнання іноземних сертифікатів електронних підписів та електронних довірчих послуг шляхом порівняльного аналізу визначень «електронний підпис» та «електронна довірча послуга», а також процедур транскордонного визнання іноземних сертифікатів електронних підписів у законодавстві незалежних країн, що утворилися після розпаду СРСР.

Результати дослідження. Дослідження вітчизняних і закордонних публікацій у галузі міжнародного приватного права, аналіз наукової інформації загальнодержавної реферативної бази даних «Україна наукова» за тематикою електронного підпису дає можливість констатувати, що проблематика в цій сфері вивчається переважно в напрямку вдосконалення технологічних особливостей застосування електронного підпису. Це відображено в роботах таких вчених, як О. Перевозчикова, І. Бачило, І. Горбенко, О. Потій, В. Чередніченко, А. Мелащенко, E. Elgar, S. Mason, T.C. Guercio, S. Kinsella, C. Laborde та ін. На відміну від досить поширеного питання про відсутність технічної інтероперабельності в сфері електронного підпису, проблема правого регулювання процедур або порядку транскордонного визнання іноземних сертифікатів електронних підписів та електронних довірчих послуг не висвітлюється, а дослідження в цьому напрямку практично відсутні.

У Радянському Союзі поняття «електронний документ» у юридичній науці виникло у 1970 р. як термін «машиночитаемый документ», а у 1984 р. ГОСТ 6.10.4-84 затвердив визначення: «машиночитаемый документ – это документ, пригодный для автоматического считывания содержащейся в нем информации». Юридична значимість перших електронних документів закріплювалася постановою Пленуму Верховного Суду СРСР від 01 грудня 1983 р. № 10 «О применении процессуального законодательства при рассмотрении гражданских дел в суде первой инстанции», яка прирівнювала доказові властивості документів, отриманих за допомогою електронно-обчислювальної техніки, до паперових. Як такого електронного цифрового підпису тоді не існувало. Вся юридична відповідальність за достовірність і цілісність інформації покладалася на експертні можливості науково-обчислювальних центрів СРСР. Питання міжнародного, транскордонного обміну електронними документами або електронними підписами в СРСР офіційно не порушувалося.

Із розпадом у 1991 р. СРСР у новостворених незалежних державах виникла ситуація, коли у всіх сферах життєдіяльності суспільства різко зросла потреба в обміні електронними даними, що стало поштовхом для розвитку нових суспільних відносин у сфері електронного документообігу та підпису.

Слід звернути увагу на досить цікавий досвід розвитку правових відносин і створення норм права у сфері електронного підпису й електронних довірчих послуг із погляду формування сучасних юрисдикцій пострадянських країн, які створювалися в умовах одночасної дії законодавства СРСР та нових законів, що запроваджувалися новоствореними законодавчими органами.

Розглянемо законодавство Російської Федерації. У 2002 р. набрав чинність Федеральний закон № 1-ФЗ «Про електронний цифровий підпис». Законом визначено дефініцію «електронний цифровий підпис» як реквізит електронного документа, який призначений для захисту цього ж електронного документа від підробки. Тобто, електронний цифровий підпис не визнавався самостійним, а визначався як один із реквізитів електронного документа. Законодавчий акт втратив силу на підставі нового Федерального закону № 63-ФЗ

«Об электронной подписи» [1]. Закон запроваджує нові визначення електронного підпису: «простий електронний підпис», «посилений електронний підпис», «посилений некваліфікований і посилений кваліфікований електронний підпис». Стосовно іноземних сертифікатів електронного підпису застосовується правило, згідно з яким електронні підписи, створені відповідно до норм права іноземної країни і міжнародних стандартів, у Російській Федерації визнаються електронними підписами того виду, ознакам якого вони відповідають за чинним Федеральним законом. Однак сьогодні офіційної процедури або ознак визнання іноземних сертифікатів у Російській Федерації не існує, а правовідносини, що виникають під час, наприклад, транскордонної електронної торгівлі, регулюються вузькопрофільними підзаконними актами окремих органів влади.

Закон Республіки Білорусь «Об электронном документе и электронной цифровой подписи» № 113-З [2] є одним із надмірно регульованих законодавчих актів на пострадянському просторі. Закон поєднує порядок регулювання електронного документообігу та порядок регулювання електронного цифрового підпису, а основні дефініції мають достатньо широке трактування. Також закон закріплює багатостороннє державне регулювання сфери електронного документообігу й електронного цифрового підпису майже всіма державними органами одночасно.

Водночас порядок визнання іноземних сертифікатів електронного цифрового підпису вказує на те, що на території Республіки Білорусь у випадках і порядку, визначених міжнародним договором Республіки Білорусь, визнається іноземний сертифікат відкритого ключа, що відповідає вимогам законодавства іноземної держави, в якому цей сертифікат виданий, або сертифікат, виданий постачальником послуг іноземної держави, що акредитований у Білорусі.

Закон Республіки Казахстан (Казахстан) «Про електронний документ і електронний цифровий підпис» від 07 січня 2003 р. № 370-II [3] достатньо спрощений і не перевантажений регулятивними нормами. Ключові визначення сфери електронного цифрового підпису й електронного документообігу в цілому за змістом тотожні Типовому закону ЮНСІТРАЛ «Про електронні підписи». Натомість у законі Казахстану приділено більше уваги проблемі визнання іноземних електронних підписів, а саме введено статті, що окремо регулюють визнання іноземного реєстраційного свідоцтва (сертифіката) й іноземного електронного цифрового підпису шляхом запровадження третьої, довірчої сторони.

Законодавчо визначено, що електронний цифровий підпис, рівнозначний власноручному підпису підписувача, має однакові юридичні права, якщо він створений і реєстраційне свідоцтво видано акредитованим центром, який зареєстрований довіреною третьою стороною Республіки Казахстан, де довірена третя сторона Республіки Казахстан – інформаційна система, що здійснює в рамках транскордонної взаємодії підтвердження справжності іноземного електронного цифрового підпису й електронного цифрового підпису, виданих на території Республіки Казахстан.

Також іноземний електронний цифровий підпис визнається у Казахстані відповідно до ратифікованих Республікою Казахстан міжнародних договорів, а також після реєстрації іноземних засвідчувальних центрів довіреною третьою стороною Республіки Казахстан.

У березні 2008 р. Грузією прийнято Закон № 5927-Ic «Про електронний підпис та електронний документ» [4]. Закон визначає правові основи системи електронного документообігу та використання електронного підпису. Цим актом встановлюються визначення, які практично за змістом дублюють аналогічні дефініції, що вже застосовувалися законодавством країн-членів Європейського Союзу. Однак слід зазначити, що законотворчі ініціативи все ж знайшли відмінний від інших законів спосіб визнання іноземних електронних підписів. Цей спосіб полягає в тому, що сертифікат, виданий в іноземній країні, також буде дійсним в Грузії, якщо технічні регламенти цієї країни визнані постановою Уряду Грузії як національні і застосовуються в Грузії паралельно з діючими в Грузії технічними регламентами. Починаючи з 2016 р. в Грузії запроваджена програма заміни паперових паспортів на електронну ID-карту з електронним підписом і біометричними даними власника. Так, ID-карта

й електронний підпис будуть використані під час отримання електронних послуг органів державної влади, у сфері фінансів, страхуванні та медицині.

Законодавство Республіки Молдова збагатилося законом «Про електронний підпис та електронні документи» у травні 2014 р. [5]. Закон встановлює правовий режим електронного підпису й електронного документа, включаючи окремо основні вимоги щодо їх дійсності й окремо – основні вимоги до сертифікаційних послуг. Також запроваджуються три види електронних підписів – «простий електронний підпис», «посилений некваліфікований електронний підпис», «посилений кваліфікований електронний підпис», а також принципи і механізми їх використання.

За загальним правилом визнання електронного підпису й електронного документа за межами Республіки Молдова регламентується міжнародними договорами, однією зі сторін яких є Республіка Молдова. Крім того, запроваджується новий порядок визнання іноземних електронних підписів. Так, іноземний сертифікат електронного підпису визнається в Молдові, якщо дотримана одна з умов: а) постачальник сертифікаційних послуг, який проживає або перебуває в іншій державі, акредитований згідно зі схемою акредитації відповідно до закону республіки; б) акредитований постачальник сертифікаційних послуг, який проживає або перебуває в республіці Молдова, гарантує визнання сертифіката. Новизна цього порядку визнання полягає в тому, що на іноземного постачальника сертифікатів електронного підпису, акредитованого в Молдові, покладається зобов'язання гарантійного характеру щодо підтвердження юридичної значимості виданого ним іноземного сертифіката.

Закон «Про електронні документи та електронний підпис» [6], прийнятий Республікою Вірменія (Вірменія) в квітні 2004 р., досить лаконічний. Визначення «електронного підпису» аналогічне застосованому в українському законодавстві. Визнання іноземних сертифікатів електронних підписів здійснюється виключно в межах міждержавних угод.

Естонська, Латвійська та Литовська республіки протягом 2000–2002 рр. прийняли закони «Про цифровий підпис», «Про електронні документи» та «Електронний підпис» відповідно. Однак починаючи із 2004 р. зазначені країни в сфері електронного підпису й електронних довірчих послуг використовували положення Директиви 1999/93/ЄС Європейського парламенту та Ради «Про систему електронних підписів, що застосовується в межах Співтовариства». Починаючи із 2014 р. основним документом для регуляції відносин у сфері електронного підпису для вказаних країн став Регламент (ЄС) № 910/2014 Європейського парламенту та Ради щодо електронної ідентифікації та трастових сервісів для електронних операцій на внутрішньому ринку та скасування Директиви 1999/93/ЄС.

Окремо слід звернути увагу на прогрес у використанні електронного підпису Республіки Естонія. У республіці запроваджено ID-карту та digi-ID (електронний паспорт), які містять електронний підпис і використовуються як посвідчення громадянина Естонії. Електронні карти ID-карта та digi-ID дозволяють громадянину здійснювати електронне спілкування із державними органами, отримувати 12 державних електронних послуг і послуги 10 банків, подорожувати в країни-члени ЄС та Європейської економічної зони, а також через Internet брати участь в електронних виборах до органів місцевого самоврядування та парламенту шляхом електронного голосування ID-картою або електронним паспортом digi-ID. Тобто, Естонія не тільки інтегрувала Регламент 910/2014, але й запровадила низку ефективних електронних довірчих послуг.

Президентом Республіки Азербайджан (Азербайджан) у травні 2004 р. затверджено закон «Про електронний підпис та електронні документи» [7]. Законом запроваджуються визначення електронного підпису та посиленого електронного підпису. Посиленим електронним підписом є електронний підпис, створений електронними засобами підпису, які контрольовані і належать тільки підписувачу для його ідентифікації, а також для забезпечення цілісності, стабільності, дійсності повідомлення. Згідно із законом посилені сертифікати електронного підпису застосовуються виключно і в обов'язковому порядку державними органами й органами місцевого управління республіки, а в інших сферах використання регламентується корпоративними умовами. Сертифікат, виданий іноземним центром сертифікації,

буде дійсним за умови його акредитації в Азербайджані або зазначення в міждержавних угодах.

Законодавство у сфері електронного підпису Республіки Туркменістан, Республіки Узбекистан та Республіки Таджикистан мають єдиний підхід до ролі та місця електронного підпису. Електронний підпис розглядається виключно як складова частина електронного документа, чим власне й обмежуються можливості його використання, а визнання іноземних електронних підписів здійснюється виключно в межах міждержавних угод або порядку, встановленому законодавством. Вказаний порядок сьогодні фактично відсутній.

В Україні у 2017 р. на заміну Закону України «Про електронний цифровий підпис» Верховною Радою України прийнято Закон України «Про електронні довірчі послуги», який набуває чинності в листопаді 2019 р. Вказаний Закон здійснює регулювання суспільних відносини, що виникають у сфері електронного підпису й електронних довірчих послуг. У законі питанню міжнародного співробітництва та визнання іноземних електронних довірчих послуг присвячено цілий розділ. Визначено, що Україна бере участь у міжнародному співробітництві у сферах електронних довірчих послуг та електронної ідентифікації на основі міжнародних договорів України та в порядку, встановленому законом. Порівняно із попереднім актом у Законі України «Про електронні довірчі послуги» застосовано більш розширений підхід до визнання іноземних сертифікатів ключів електронних підписів. Так, встановлено, що електронні довірчі послуги, які регулюють правові відносини у сфері електронних довірчих послуг в іноземних державах, визнаються в Україні електронними довірчими послугами того самого виду у разі відповідності визначеним законом умовам. Однак ні умови, ні порядок визнання іноземних сертифікатів електронного підпису й електронних довірчих послуг сьогодні законодавством не встановлено [8].

Узагальнюючи законодавчий досвід пострадянських країн у сфері використання електронних підписів, їх сертифікатів, довірчих електронних послуг, у т. ч. транскордонних, можливо констатувати таке.

Практично всі країни запровадили законодавчі акти в цій сфері. Закони тією чи іншою мірою здійснюють регуляцію суспільних відносин, які виникають під час створення та використання електронного підпису, електронного документа та документообігу, а також запроваджують правову основу визнання іноземних сертифікатів електронних підписів. У цілому законодавство за підходами вирішення проблеми визнання іноземних сертифікатів електронних підписів та електронних довірчих послуг можливо розподілити на чотири категорії.

До першої категорії доцільно віднести законодавство Естонії, Латвії, Литви та частково – законодавство України, яке переорієнтоване на використання нормативно-правових актів ЄС. Однак, незважаючи на достатньо деталізований технічний підхід до визнання іноземних сертифікатів, Україна сьогодні не має відповідних чітких правових процедур їх визнання.

Другу категорію складають Азербайджан, Білорусь і Молдова. Законодавство цих країн передбачає процедуру визнання іноземних сертифікатів електронного підпису шляхом акредитації іноземного центру сертифікації в національному сертифікаційному центрі. Водночас законодавчими актами цих країн не передбачено національних і транскордонних електронних довірчих послуг.

До третьої категорії країн увійшли Вірменія, Туркменістан, Таджикистан, Узбекистан, Росія. Зазначені країни використовують єдину законодавчу процедуру визнання іноземних сертифікатів електронного підпису – шляхом укладання відповідних міждержавних угод.

До останньої групи слід віднести законодавство Казахстану та Грузії. Казахстаном законодавчо реалізовано процедуру визнання іноземних сертифікатів електронного підпису через застосування третьої довіреної сторони, на яку і покладено обов'язки запровадження необхідних технічних і юридичних процедур визнання. На відміну від інших країн, Грузія використовує алгоритм, за яким визнає іноземні регламенти як національні у сфері елек-

тронного підпису, що дає правові підстави визнавати й іноземні сертифікати електронних підписів і довірчих послуг.

Висновки. Зважаючи на вищевикладене, можливо констатувати, що законодавство країн колишнього СРСР у сфері електронного підпису сьогодні не має однозначного вирішення проблеми визначення такого статусу іноземного електронного підпису й електронної довірчої послуги, який одночасно відповідає вимогам національного законодавства і має юридичну силу в міжнародному, транскордонному режимі. Нормативні акти більшості вказаних країн не використовують терміни «транскордонність» або «електронні довірчі послуги», що створює проблеми взаємного визнання вказаних послуг у транскордонному режимі між країнами світу.

У створенні електронного підпису й електронних довірчих послуг використовуються різноманітні технології, що вимагає вирішення питання запровадження як технічних, так і правових критеріїв, відповідність яким дасть змогу стандартизувати правові механізми транскордонного використання електронного підпису й електронних довірчих послуг.

Список використаних джерел:

1. Об электронной подписи № 63-ФЗ. 2011. URL: http://www.consultant.ru/cons/cgi/online.cgi?req=doc&base=LAW&n=220806&fld=134&dst=100050,0&rnd=0.4668857942832302#0010618327262794658.

2. Об электронном документе и электронной цифровой подписи. 2009. URL: http://kodeksyby.com/zakon_rb_ob_elektronnom_dokumente_i_elektronnoj_tsifrovoj_podpisi.htm.

3. Law of the Republic of Kazakhstan On Electronic Document and Digital Signature. № 307-II. 2007. URL: http://cis-legislation.com/ document.fwx?rgn=3148.

4. Law on Electronic Signatures and Electronic Documents. 2008. URL: https://matsne.gov.ge/ru/document/download/20866/4/en/pdf.

5. Legea Republicii Moldova, cu privire la documentul electronic si semnatura digitala. № 264-XV. 2004. URL: http://lex.justice.md/ viewdoc.php?id=313061&lang=1.

6. On Electronic Document and Electronic Signature. 2007. URL: http://www.parliament.am/law_docs/150105HO40eng.pdf.

7. Law of the Republic of Azerbaijan on Electronic Signature and Electronic Document. 2004. URL: http://www.e-imza.az/downloads/qanunlar/E-signature%20law/e-Signature%20Law%20English.pdf.

8. Костенко О.В. Проблеми правового регулювання визнання іноземних електронних довірчих послуг в Україні. Legea si Viata. 2018. № 10. С. 45–57.